

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE SAVAŞ HUKUKU İHLALLERİ

Mesut ERŞAN*

ÖZET

I.Dünya Harbi içinde Çanakkale Muharebelerinin çok özel bir yeri vardır. Hem tarihin kaydettiği en kanlı savaşlardan birisi olması hem de yıllar boyu devam eden sosyo-politik sonuçlarıyla bugün bile güncelliğini korumaktadır. Diğer yandan bir centilmenler savaşı olarak da dünya harp tarihinde yerini almıştır. Ancak böyle nitelendirilmesine rağmen uluslararası savaş hukuku ihlallerinin de sıklıkla yaşandığı bir savaş olmuştur. Bu makalede insanoğlunun yazılı tarihin başından beri savaşlarda askerî davranışlara uygun kurallar getirme çabası sonucunda ortaya çıkan Cenevre ve Lahey sözleşmelerine aykırı olarak, yaklaşık sekiz ay süren Çanakkale muharebeleri sırasında yaşanan, bireysel ihlaller dışındaki sistematik hukuk ihlalleri örnekleriyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Muharebeleri, Savaş Hukuku, I.Dünya Savaşı, Uluslararası hukuk, Osmanlı Devleti.

LAW OF WAR VIOLATIONS DURING THE WAR OF GALLIPOLI

ABSTRACT

The Gallipoli War occupies a special place in World War I. This war has been one of the bloodiest wars ever seen in history and has bequathed a long-lived socio-political impact to the future that is still perceivable today. It has also been considered one of the most gallant wars of history. None of these characteristic attributed to the Gallipoli War, however, can conceal the fact that there has often been violations of the rules of international law during the war. In this research, the cases fort he systematic vilolations of international law as as against the terms of the Contracts of La Haye and Geneva during about eight month lasting battle, apart from individual vilolations, are analyzed.

Key Words: War of Gallipoli, Law of War, World War I, International Law, Ottoman State

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Giriş

İnsanlık tarihinin her döneminde, uluslararası sorunlar görüşmeler yoluyla çözülmeye çalışılmış, diplomatik yolların tıkanmasıyla da savaş kaçınılmaz olmuş ve savaşlar hep var olagelmiş, çağının en modern silahlarıyla donatılmış ordular savaş meydanlarında karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle “savaş yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle, ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlaklarıyla, harslarıyla hulûsa bütün maddi ve mânevi kudret ve faziletleri ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür”¹. Savaş alanı maddi güçlerin çarpışma alanı olduğu kadar, ahlak ve faziletin, kısaca insanlık onurunun sergilendiği alanlardır. Ancak tarihin her döneminde savaş meydanları, düşmanlık duygularının en yoğun yaşandığı, insanlık dışı davranışlarla insanlık onurunun ayaklar altına alındığı alanlar olmuştur. İnsanoğlu savaşın bir hukuk dairesinde yapılması için uluslar arası antlaşmalar ihdas etmiş² fakat savaşın özel şartları içinde hukuk ihlallerinin önüne geçilememiştir. Fransız mareşali Maurice de Saxe'nin ifadesiyle “Savaş, o kadar saçma ve kusurlu bir bilimdir ki içinde genel olarak nasıl yürütüleceği ile ilgili olarak belli kesinliklere indirgenebilir hiçbir kuralı yoktur. Onun yegâne temeli ve desteği cehaletten destek alan görenek ve önyargıdır”³. Bu görenek ve önyargılarla hukukunun çiğnendiği savaşlardan birisi de tarihin kaydettiği en kanlı savaşlardan biri olan Çanakkale muharebeleridir.

¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,I-III**, Ankara 2006,s.184.

² Savaşın asker ve siviller üzerindeki yıkımını hafifletmek gâyesiyle, 1864-1949 arasında İsviçre'nin Cenevre şehrinde imzalanan bir dizi milletlerarası sözleşmedir. İlk Cenevre Sözleşmesi 22 Ağustos 1864'te imzalandı. Bu sözleşmeyle, yaralı ve hasta askerleri tedâvî eden bütün kuruluşların personelleriyle birlikte dokunulmazlığı sağlanarak saldırıya uğramaları önleniyor, taraf tutmaksızın bütün askerlerin bu kurumlara kabûlü ve tedâvisi öngörülüyor, yaralılara yardım eden siviller korunuyor ve sözleşme çerçevesine giren kişilerle, araç ve donanımın Kızılhaç işâretini taşıması kararlaştırılıyordu. Üç yıl içinde irili-ufaklı birçok devlet tarafından onaylanan bu sözleşme, 1906'da İkinci Cenevre Sözleşmesi'yle değiştirilip genişletildi. Sözleşme hükümleri 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'yle deniz savaşlarında uygulandı.

³ Peter Williams, **Çanakkale Savaşı, Kanlısirt Muharebesi,25 Nisan 1915**, (çev.:Zuhal Bilgin) İstanbul 2009,s.16.

Çanakkale Muharebeleri, Dünya Harp tarihinde bir çok özellikleriyle yer almış, muharebeler esnasında uygulanan savaş taktikleri, gösterilen kahramanlık ve fedakarlıklarla gerek müttefik kuvvetler, gerekse Türk tarafınca insanî ve millî duygu yoğunluğu içinde unutulmaz hatıralar bırakmıştır. Yüzyılın son centilmenler savaşı olarak tarihe geçen ve Türkler, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar arasında kurulan dostluklara şahit olan Çanakkale savaşlarında gösterilen centilmenlik kadar, zaman zaman hukuk dışı uygulamalara da rastlanmıştır. Taraflar birbirlerini uluslararası savaş hukukuna uymamakla suçlamışlar, notalarla birbirlerini protesto etmişlerdir. Dünyanın en büyük ordularının, en modern silahlarla giriştikleri bu savaş ortamında yaşanan hukuk ihlalleri, savaşın genel seyrini etkileyecek düzeyde olmamakla birlikte, özellikle müttefik kuvvetler tarafından sıklıkla başvurulan bir savaş yöntemi olmuştur.

Savaş Hukuku İhlalleri

Çanakkale muharebelerinde görülen hukuk ihlalleri, hastanelerin ve hastane gemilerinin bombalanması, esir alınan askerlerin kurşuna dizilmesi, dom dom kurşunu kullanılması, zehirli gaz kullanılması, muharip olmayan bölgelerin bombalanması, yolcu gemilerine saldırılması, esirlerin angarya işlerinde çalıştırılması gibi olaylardı⁴.

Özellikle hastane ve hastane gemilerinin bombalanması en sık rastlanan olaylardan idi. Zira Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bu olaylara ait çok sayıda belge, ihlallerin sıklıkla yaşandığını göstermektedir⁵. Bu belgelere göre çeşitli tarihlerde olmak üzere Halil Pa-

⁴ Hamdullah Suphi(Tanrıöver) Çanakkale'yi ziyaretiyle ilgili izlenimlerinde "Harp bittiği zaman İngiltere ve Fransa, Türkler arasında evvelce haiz oldukları hürmete mukabil, muhakkar olduklarını görecektir. Bombalarını zehirleyenler, bir kemiği doksan parçaya ayıracak patlar kurgun kullananlar, türbeleri camileri topa tutanlar cezalarını asil manen çekeceklerdir"diyerek savaştaki hukuksuzluklara dikkat çeker (Hamdullah Suphi "Çanakkale'de Gördüklerimiz", Çanakkale Savaşları Anlatıyor, İstanbul 2006, s.404).

⁵ Örneğin, 14 Ağustos 1915 tarihli ve Karargah-ı Umumi İstihbarat Şubesi'nden Matbuat Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda düşmanın yoğun domdom kurşunu kullandığı, Arburnu'daki Hilal-i Ahmer işaretli hastanelere on iki bomba atıldığı, dokuz neferin yeniden yaralandığı yer almaktadır. (Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, C.II,Ankara 2005, s.11).

şa Çiftliği⁶, Ezine ve Çamburnu'ndaki⁷ hastanenin bombalanması, Arıburnu mıntıkasında hafif ve ağır yaralı hastaneleri civarına ve Çanakkale Merkez Hastanesi'ne bomba atılması, Soğandere civarındaki seyyar hastanelerin bombardıman edilmesi, Ağaderesi civarındaki ve Galata Köyü'ndeki hastaneye bomba atılması, Yalova Hastanesi'nin bombalanması, Havuzludere'deki hastanelerin bombalanması olayları yaşanmış idi.

Öte yandan Başkomutan vekili olarak bizzat Enver Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 10 Mayıs 1915 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre İngilizler sabit balonlarının yardımıyla, Maydos⁸ kasabasını ve bu sırada da Hilal-i Ahmer bayrağı çekilmiş bulunan hastaneyi bombardıman ederek otuz kadar yaralıyı şehit etmişlerdir⁹. Hatta burada yatan yaralılar arasında İngilizler de bulunmaktadır.¹⁰ Liman Von Sanders, bu olayla ilgili olarak şu bilgileri verir: “Önceden mamur bir yer olan Maydos kasabası 29 Nisan günü İngilizler tarafından top ateşiyle yakıldı. Gemilerden atılan tahrip mermilerine kurban giden ilk bina yaralılarla ağzına kadar dolu olan mevki hastanesiydi. Hastanede çıkan yangının hızla yayılmasından dolayı bütün kurtarma teşebbüslerine rağmen kurban olan bir çok Türk yaralısı arasında yirmi beş kadar İngiliz yaralısı da ölmüştü”¹¹.

Bu noktada dikkat çeken en önemli husus düşmandan elde edilen bir “günlük emir”de özellikle hastane ve sargı merkezlerine atış yapılmasının tavsiye edilmesi hususudur. Nitekim Osmanlı Devleti-

⁶ Düşman uçakları tarafından en çok bombalanan hastanelerden biridir.

⁷ Çanakkale Harbine katılan Münim Mustafa, bu olayla ilgili olarak hatıralarında şu bilgileri veriyor: “Hatta bir gün baştan aşağı yaralılarla dolu olan ve düşmanın yaralı esirlerinin bulunduğu Çamburnu Hastanesi'nin bombardıman edilmesi üzerine bizim yaralılarımızla beraber, düşmanın yaralıları da beynelmil hukuk esaslarını ihlal eden bu fecaatin kurbanları olmuştu. Bkz.Münim Mustafa, **Cepheden Cepheye**, İstanbul 1998,s.94.

⁸ “Bu kasaba, orijinal savaş planında ilk hedef alınan kent idi”. Grek Kerr, **Kayıp Anzamlar**, Çev.Melis Şengün, İstanbul 2009, s.179.

⁹ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I,Ankara 2005, s.90.

¹⁰ Murat Çulcu, **İkdam Gazetesinde Çanakkale Cephesi, 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916, Haber,Yorum, Bildiri, Röportaj,Gözlem ve Anılar**, C.II,İstanbul 2004, s.325.

¹¹ Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Yay.Haz.Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007, s.97.

'nin Hariciye Nezareti vasıtasıyla ve Amerika Sefareti kanalıyla İngiltere'yi protestolarının ardından gönderilen bir yazıda bu defa düşman uçaklarının yine üzerinde Hilal-i Ahmer işareti bulunan Akbaş Tekkesi hastane çadırlarını bombayla tahrip ettiği ve dört defa bu şekilde hukuk dışı muamele icra eden düşmanın elde edilen bir “günlük emri”nde özellikle hastanelerin bombalanmasının istendiği bildirilmekte ve bu durumun devam etmesi halinde düşman esirleri hakkında gerekenin yapılacağına İngiltere ve Fransa'ya bildirilmesi istenmektedir¹².

Öte yandan hastane gemilerinin savaş hukukuna aykırı olarak askeri mühimmat nakliyatı ve bombalama işlerinde kullanıldığı da oluyordu. Enver Paşa'dan Amerika Birleşik Devletleri elçisi Morgentau'ya gönderilen bir yazıda Çanakkale'de düşman kuvvetlerinin kendi hastane gemilerini suiistimal ettikleri, küçük bir harp gemisinin büyük bir hastane gemisinin arkasına gizlenerek top atışı gerçekleştirdiğinin görüldüğü, yine Hilal-i Sâlib bayrağı taşıyan bir otomobilin de keşif amacıyla kullanıldığı belirtildikten sonra bu tür suiistimallere son verilmesi için ilgili devletlere ihtarda bulunması istenmiştir¹³. Aynı şekilde Seddülbahir civarında hastane gemileri kullanılarak karaya asker çıkartıldığına müşahede edildiği, ihtar vukuundan sonra bu gibi hastane gemilerinden asker çıkarıldığı takdirde bombalanması emri verildiği de belirtiliyordu¹⁴.

Enver Paşa, Cenevre ve Lahey Mukavelenâmeleri”nde açık olarak belirtilen uluslararası hukuk kurallarının bu şekilde sıklıkla ihlal edilmesinin sebebini şöyle izah eder: “Bizi tedâbir-i mütekabile ittihazına mecbur etmek ve sonra da bî-taraf matbuat marifetiyle asâkir-i Osmaniyye'nin gayr-ı insanî bir tarz-ı harb takip etmekte olduğunu

¹² **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I, s.110-111.

¹³ **A.g.e.**, C.I, Ankara 2005, s.186-187; Enver Paşa, Mornthau'ya bu bombardımanlarda camilerin ve hastanelerin yıkıldığını, bir hayli masum kadın ve çocuğun öldürüldüğünü, buna bir mukabele-i bi'l-misl olmak üzere Türkiye'de yaşamakta olan üç bin İngiliz ve Fransız vatandaşının tevkif edilerek, yarımadağa yerleştirileceğini de söylemişti. Bkz.Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez, Gallipoli**, (Türkçesi: Günay Salman), İstanbul 1972, s.260.

¹⁴ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I , s.188.

aleme ilan etmektir¹⁵.” Enver Paşa bu tarz ihlallerin tekrarlanması durumunda yapılacakları şu tehditkâr ifadelerle taraflara bildirmiştir: “Eğer İngiliz tahtelbahirleri Osmanlı hastane gemilerine taarruz ederlerse bu taarruz hiç bir sebab-i ciddîye müstenid olmaksızın hukuk-ı beyne’l-milelin pay-mâl edilmesi demek olacağından gark olacak her Osmanlı mecrûhuna mukabil bir İngiliz esirini idam edeceğiz¹⁶.”

Çanakkale’de İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından meydana getirilen ve uluslararası savaş hukukuna aykırı olan bu davranışlar sebebiyle Osmanlı hükümeti tarafından verilen protesto notasının cevabında İngiltere Hükümeti, Osmanlı hükümetinin bu tür isnatlarını daha önce reddettiklerini, bu isnatların temelsiz olduğunu ve bu ihlallerin bir çoğunun dikkatsizlik sonucu meydana geldiğini ileri sürmüştür¹⁷. Ayrıca böyle müessif kazalara meydan verilmemesi için Hilal-i Ahmer kurumlarının mümkün olduğu kadar harp alanlarından uzakta bulundurulması gereğine de işaret edilmiştir¹⁸. Dahası Çanakkale’de bulunan İngiliz uçaklarına, hastane vs. gibi savaş hukukunca taarruzdan masun addedilen kurumları gösteren bayrak ve diğer işaretler civarına mermi atmamak hususunda fazlasıyla dikkat ve özen göstermeleri konusunda gayet açık talimat verildiği, hatta hava taarruzuna hedef olabilecek bazı hedeflere, sırf Hilal-i Ahmer bayrağı çekilmiş olmalarından dolayı, bu bayrağı suiistimal ettikleri bilindiği halde taarruz edilmediği iddia ediliyordu¹⁹. Yine İngilizlerin iddialarına göre 30 Teşrinisani 1915 tarihinde Kilya Limanı’nda karaya erzak ve mühimmat çıkaran bir askeri nakliye gemisine ateş açmakta tamamen haklı olduğu halde, bir hastane gemisinin yakınında bulunmasından dolayı ateş açılmamış, bu nakliye gemisi de karaya külliyetli miktarda askerî mühimmat çıkarmıştı²⁰. Bir başka iddialarında İngilizler Osmanlı kuvvetleri tarafından bazı İngiliz hastane-

¹⁵ Aynı yer.

¹⁶ A.g.e., C.I, s.240.

¹⁷ A.g.e., C.II, s.269.

¹⁸ A.g.e., C.II, s.267.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, C.II, s.270.

leri ve yararlılarına karşı bir çok hasarlar verildiğini ancak bunların bir kaza eseri meydana geldiğine inanmak istediklerini de belirtirler²¹. Öte yandan İngiltere de Osmanlı hükümetini Cenevre ve Lahay Mukavelenâmelerine aykırı hareket etmekle suçlamaktaydı. Örneğin İngiliz iddialarına göre Gelibolu yarımadasının batı taraflarına asker nakli için Hilal-i Ahmer işaretli gemiler kullanılmıştı²². Ayrıca İngiltere, Osmanlı kuvvetleri tarafından uluslararası anlaşmalara aykırı olarak işlenen bir çok fiil gösterebileceğini fakat bu tür hadiselerin kastî bir garaza dayanmayıp kaza olduğuna inanmak istediklerinden bunu yapmadıklarını belirtmiştir²³. Oysa Türk tarafının bu konuda azami dikkat gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki çok sayıda örnekten birisinde, örneğin savaşa katılan Avusturyalı Harold Olive Newman'ın şu mektubunda bunu açıkça görmek mümkündür: “O savaşa bizleri en fazla etkileyen durumlardan biri de Türk askerlerinin centilmenlikleri olmuştur. Anzak koyu açıklarında demirlemiş bulunan Hastane gemimiz daima Türk topçusu tarafından büyük bir dikkatle korunmuştur. Zaman zaman savaş gemilerimiz hastane gemisine yaklaşıncı Türk topçusu Kızılhaç işaretini taşıyan gemiye zarar vermemek için hemen ateş kesmekten geri kalmıyordu.²⁴” Yine Robert R.James, “Gelibolu Hatıratı” adlı kitabında şunları yazar: “Türkler mertçe dürüstçe ve kahramanca çarpışmış, insancıl meziyetlerini ve güçlü kişiliklerini sergilemişlerdir. Örneğin Kızılhaç çadırları, hastane gemileri, yaralı taşıyan sedyeler, botlar Türkler tarafından ateş altına alınmamıştır. Oysa onlar Türk şehirlerini bombalamışlar, sargı yerlerini, hastaneleri topa tutmuşlar ve çekildikleri anda lağım patlatmışlardır²⁵”.

Çanakkale muharebelerinde karşılaşılan hukuk ihlallerinden bir diğeri de esirlere karşı yapılan insanlık dışı hareketlerdir. Bu konuda en

²¹ İngilizlerin iddialarına göre bazı Osmanlı askerleri Hilal-i Ahmer işaretli elbiseler giymek suretiyle İngiliz sınırlarında keşif de yapmışlardır (Aynı yer).

²² **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I, s.239.

²³ **A.g.e.**, C.II, s.270.

²⁴ Baha Vefa Karatay, **Mehmetçik ve Anzaklar**, Ankara 1987, s.100.

²⁵ Selahattin Çetiner, **Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme**, Tarihsiz, s.228.

çok rastlanan şikayetler de esirlerin²⁶ angarya işlerinde çalıştırılması veya kurşuna dizilmeleri hadiseleridir. Sadarettin Hariciye nezaretine gönderilen bir yazıda Fransızların esirleri angarya hizmetlerinde istihdam ettikleri, bunun uluslararası hukuka aykırı bir davranış olduğu ve gerekenler nezdinde şiddetle protesto edilmesi isteniyordu²⁷. Osmanlı hükümetinin Amerika Sefareti vasıtasıyla Fransa hükümetine verdiği ve uluslararası antlaşmalara aykırı olarak Seddülbahir'deki Osmanlı esirlerinin askerî harekâta yönelik işlerde zorla istihdam edildikleri hakkındaki protestosuna verilen cevapta Helles Burnu'ndaki Osmanlı esirlerinin Fransa'da bulunan Alman esirlerinin tabi oldukları şartlar dairesinde yani “ameliyât-ı tezyiniye ve ordugâh kurmak” işleriyle temizlik hizmetleri ve su taşımak angaryalarında istihdam edildikleri, bazılarının da limandaki gemilerden eşya çıkarmak ve posta paketleri bağlamak gibi işlerde çalıştırıldıkları itiraf edilerek esirlerin bundan memnun oldukları, Osmanlı Hükümeti'nin ileri sürülen iddiaların asılsız olduğu belirtildiği gibi²⁸ esir Osmanlı askerlerinin beyanlarına istinaden bir karşı propaganda da yürütülmüştür²⁹.

Öte yandan İtilaf kuvvetlerinin Türk savaş esirlerini öldürdükleri de bir vakıa idi. Örneğin Anzakların genel komutanı Korgeneral Sir William Birdwood emrindeki bir subaya neden çok az Türk esiri gördüğünü sormuştu. Kendisine verilen cevapta aslında çok Türk esirleri olduğunu ancak ağır bir Türk saldırısında kendilerinin onları savaş esiri olarak besleyemedikleri için Türk esirlerini öldürdükleri söylenmişti³⁰.

²⁶ Çanakkale muharebelerinde İngiliz ve Fransızlara esir düşen Türk askerlerinin sayısı 10000 civarında idi. Bkz.Cemalettin Taşkıran, **Ana Ben Ölmedim, I.Dünya Savaşında Türk Esirleri**, İstanbul 2001, s.51.

²⁷ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I,s.227.

²⁸ **A.g.e.**, C.II,Ankara 2005, s.139.

²⁹ Türk esirlerinden Halil Hikmet, Eyüb, Osman, Nazmi, Şevki, Ramazan ve birkaç Alman esirin isimlerinin yer aldığı şu beyanname bu propagandaya güzel bir örnektir: “Ey asâkir-i Osmaniye, Esirler hakkında işitmiş olduğunuz sözlerin kâffesi yalandır. İngiliz ve Fransızların ellerinde bulunan esirler gayet mükemmel derecede yiyip içip, fevkalâde yaşadıkları gibi, yarıları dahi kemâl-i hızla tedâvi olunmaktadır. Bu iş hakikat olduğu için biz dahi keyfiyet-i imzalarımızla tasdik ediyoruz.” Servet Avşar, **Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propagandası**, Ankara 2004,s.319.

³⁰ Tim Travers-Birten Çelik, “Çanakkale Muharebeleri ve Kralın Kayıp Adamları”, **Çanakkale-I, Savaşı ve Tarihi**,İst. Büyükşehir Bel.Yay.,İstanbul , Tarihsiz, s.90.

Türk tarafının esirlere karşı uyguladığı muamele ile ilgili olarak en ilgi çekici iddia 1/5 Norfolk taburunun kaybolması ile ilgilidir. Buna göre bu tabur ve bölükteki askerler ya esrarengiz bir şekilde kaybolmuşlar, ya da Türkler tarafından esir alındıktan sonra kafalarından kurşunlanarak öldürülmüşlerdi³¹. Çoğunlukla efsanevi bir olay olarak anlatılan bu taburun kaybolması olayı ile ilgili olarak İngiliz ve Türk savaş raporlarında yer alan bilgilere göre hazırlıksız olarak Türk tarafına geçen bu İngiliz birliği, bir Türk karşı saldırısı ile yenildi ve ağır kayıplar verdi. Nitekim karşı saldırıyı gerçekleştiren birliğin komutanı Münib Bey'in raporuna göre 35 İngiliz de yaralı olarak ele geçirilmişti³².

Diğer yandan İtilaf Devletleri askerleri esirlere muamele konusunda Çanakkale'ye önyargılı olarak gelmişlerdi. Özellikle Türklerin esir alma olayına eğilimli olmamaları tüm müttefiklerin ortak kanısıydı³³. Daha savaşın başında Gelibolu'ya çıkarma yapılacağı belli olunca Kahire, Sidney, Melbourne, Vellington ve Londra gibi büyük şehirlerde yayımlanan gazeteler Türkler aleyhine bir kamuoyu oluşturmak için, ön yargılı olarak savaş esirlerine çok kötü davranıldığını da içeren yoğun ve yaygın bir karalama kampanyasına girişmişlerdi. Bu propagandaya maruz kalan Anzakların savaşacakları Türk askeri ile ilgili kanaatleri şöyleydi: "Acımasız, vahşi, zavallı, barbar Türk..."³⁴ Ancak Anzaklar, Türkler'in barbar bir millet olmadıklarını aksine, cesur ve mert olduklarını anlamışlardır. Bunu da gerek savaş sırasında, gerekse de savaştan sonra dile getirmişlerdir. Örneğin Yeni Zelandalı General Godley, ülkesindeki Albay Chaffley'e yazdığı mektupta şunları söylemektedir: "Türk'ün dürüst bir savaşçı olduğu ve bu bakımdan Alman'dan daha iyi olduğu gerçektir. Şunu da tereddüt etmeden söyleyebilirim ki Türk askeri Alman askerinden daha iyi ve cesur bir savaşçı. Son zamanlarda kahramanca çarpıştığını kabul etmemek mümkün değil. O, gerçekten müthiş bir düşman. Yara-

³¹ Tim Travers-Birten Çelik, **a.g.e.**, s.84.

³² **a.g.e.**, s.89.

³³ Grek Kerr, **a.g.e.**, s.170.

³⁴ A.Mete Tuncoku, **Anzakların Kaleminden Mehmetçik**, Ankara 1997, s.20

lı ve esirlerimize çok iyi davranmıştır³⁵”. Yine Avustralyalı bir Albay ise ülkesine yolladığı mektubunda “Siperlerdeki Yaşam ve Türkler” başlığı altında şunları yazar: “Türkler çok dürüst savaşçılar. Kahramanlık ve cesaretleri tartışılmaz. İşkence, zulüm ve dom dom kurşunu konusundaki tüm iddialar yalandır³⁶”.

Öte yandan 6 Haziran 1915’te Gelibolu’nun güneyinde Türk tarafınca İtilaf siperlerine dağıtılan bir propaganda broşüründe Türk askerinin savaş ahlakı konusunda da bir fikir verebilir. Bu broşürde şöyle denilmektedir.” Son zamanlarda ele geçirdiğimiz esirlerden sizin subaylarımızın sizlere biz Türklerin esirlerimizi öldürdüğümüz ve katlettiğimiz şeklinde anlattıklarını duyuyoruz. Sadece uluslar arası hukuk değil, bizim dinimiz dahi bize esirlerimize iyi davranmamızı ve nazıkçe yaralamamızı söyler³⁷”.

Bu konuda Türk askerinin tutumu ile ilgili olarak Esat Paşa’nın anılarında zikrettiği şu anekdot da ilginçtir . “Mustafa Kemal Bey esir aldığı bir İngiliz subayını ata bindirerek bana göndermişti. Karargahıma geldiği zaman benzi sapsarı ve tir tir titremekteydi. Attan indirilmesini, iyi davranılmasını, konyak ve çay verilmesini söyledim. Almanca bildiği için kendim sorgusunu yapmak istedim. Adı Peterson, rütbesi teğmendî. Neden titrediğini sordum. “Beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum. Öğrendiğime göre Türkler esirlerini öldürüyorlar” demesi üzerine; “Biz Türkler esirlerimizi hiçbir zaman öldürmemişizdir. Kendi askerimize nasıl davranırsak, esirlere de aynı davranışı esirgemeyiz. Bu bakımdan endişeniz olmasın, dedim³⁸”.

İkdam gazetesinde 11 Eylül Tarihli Morning Post gazetesinden iktibas edilerek yayınlanan “Esirlere ne muâmele yapıyoruz ?” başlıklı şu makale esirlere karşı Türk tarafının davranışları hakkında bir fikir verebilir: “Avrupa düvel-i muhâsimesi harb esirlerini aklıktan ölüme ve bir çok mahrumiyetlere maruz olmağa mahkum ederek

³⁵ A.Mete Tuncoku, **a.g.e**, Ankara, 1997, s.90.

³⁶ **Aynı yer.**

³⁷ Tim Travers-Birten Çelik, **a.g.e.**, s.90.

³⁸ **Esat Paşanın Çanakkale Anıları**, İstanbul 1975,s.74.

onlara bed muâmelede devam etmekte oldukları halde Türklerin eline esir düşen İngiliz zabıtları bunlardan asla şikayet etmemektedirler. Gazetemiz muharrirlerinden birine Anadolu'da küçük bir şehirde esir-i harb olarak ikamet eden yeğeninden gelen mektup neşredilmek üzere bize tevdi' edilmiştir: "Şehrin en güzel hanelerinden birinde pek hoş bir surette ikâmet etmekteyiz. Türk zâbitleri bize nezâket ve hürmetle muamele etmektedirler. Ben hem-rütbem olan Türk zabıtlarının aldığı maaşı alıyorum³⁹".

Talat Paşa'nın "Çanakkale mağlûbiyetlerine mukabil bir fikr-i intikam-cûyâne ile tecavüze cüret-yâb olmaları⁴⁰" şeklinde yorumladığı itilaf kuvvetlerinin bu hukuk ihlallerinden birisi de zehirli gaz kullanılması idi. Charles F.Roux'a göre; "Almanların elinde zehirli gazdan çok miktarda bulunduğu biliniyordu. Hatta Batı Cephesi'nde, Fransa'da kullanmışlardı da... Özellikle İngilizlerin, zehirli gaz kullanımından endişe ettiği ve askerlere gaz maskesi dağıtıp, olası bir tehlikede neler yapılması gerektiği konusunda özel eğitim verdiklerini de öğreniyoruz. General Birdwood Türklerin zehirli gaz kullanabileceklerine ilişkin olarak general Boulard'ı şöyle uyarıyordu. Ayrıca Türklerin şimdiye kadar zehirli gaz kullanmadıkları, yalnız birkaç kez etkili gazlar çıkaran mermiler atıklarından Almanların öteden beri kullandığı bu gazları Türklerin de kullanmaya başladıklarının düşünüldüğü, böyle bir durumda bile İngilizlerin hazırlıklı oldukları, Fransa'dan yeteri kadar gaz maskesi gönderildiği ifade ediliyordu⁴¹". Hatta savaşın sonlarına doğru Fransız Başkomutanı Joffre, Lloyd George ile yaptığı bir görüşmede düşmanın zehirli gaz kullanabileceğinden bahsetmişti⁴². Ancak Türk Subay ve Komutanları, Almanların zehirli gaz kullanma isteğine ve önerisine karşılık bu yöntemi, mertçe ve adil bulmayıp, savaş kurallarına da aykırı olaca-

³⁹ Murat Çulcu, **İkdam gazetesinde Çanakkale Cephesi, 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916, Haber,Yorum, Bildiri, Röportaj, Gözlem ve Anılar**, C.II.İstanbul 2004, s.698.

⁴⁰ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I, s.236.

⁴¹ Charles F.Roux, **Çanakkalede Ne Oldu, Bir Fransız Subayınım Günlüğünden Çanakkale Savaşlarının Perde Arkası**, (Yay.Haz.Burhan Sayılır) Ankara 2007, s.237.

⁴² George H.Cassar, **Çanakkale ve Fransızlar**, Türkçeye çev. Nejat Dalay, İstanbul 1974, s.327.

ğın gerekçesiyle onaylamamış ve zehirli gazı, savaşın en kritik anlarında ve son gününe kadar kullanmamışlardır⁴³.

Öte yandan Çanakkale, Gelibolu Cephesinde zehirli gaz kullanıldığına ilişkin haberlerin asılsız olduğu ve endişeye gerek bulunmadığı, Avustralya ve Yeni Zelanda basınında sık sık dile getirilmiştir. Örneğin, Wellington’da çıkan “Otago Times Gazetesi” 1 Kasım 1915 günü, “Savaşçı Olarak Türk” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazıda aynen şunlar yer almaktadır: “Hastaneye ateş edilmiyor, zehirli gaz kullanmıyor. Türk, ikili oynamıyor. Bunun aksini iddia edenler Gelibolu değil, en çok Mısır’a kadar gelenlerdir”. Yine “The Age” adlı Avustralya Gazetesi, 11 Aralık 1915 tarihinde, Türklerin zehirli gaz kullanması sorununu ele almış ve “Gaz Bombası Saldırısından Korkulmuyor” başlığı altında yayınlanan yorum yazısında cepheden gelen raporlara dayanarak konuyu şöyle değerlendirmiştir: “Şu ana kadar bu cephede Türklerin savaş yöntemlerinin hakça olduğunu kabul etmek dürüstlük gereğidir. Türklerle Avustralyalılar arasındaki savaş mertçeydi ve sonuna kadar öyle olacağını umuyoruz. Bu savaştan önce Türk’ü hor görüyorduk. Artık öyle bir şey söz konusu değil. Onu yendiğimizde, hepimiz onları Almanların etkisine girmekle birlikte, ahlaksızca savaş yöntemleri kullanacak kadar tötonikleşmemiş (Almanlaşmamış) olarak hatırlamak istiyoruz”⁴⁴. Oysa itilaf kuvvetleri zaman zaman zehirli gaz kullanmaya tevessül etmişlerdi. Örneğin 13 Haziran’dan itibaren Arıburnu cephesinde kötü kokulu gaz yayan patlayıcı maddeler kullanmaya başlamışlardı⁴⁵. Yine 4 Temmuz 1915 tarihli bir Osmanlı belgesine göre “Düşman şimal grubunda parelendikten sonra yeşil bir gaz neşreden şarapnel kullanmıştır”⁴⁶. İtilaf kuvvetlerinin zehirli gaz kullanımıyla ilgi çekiçi bir itiraf İngiliz gazeteci ve savaş Muhabiri Ellis Ashmead Bartlett’in “Çanakkale Gerçeği” adlı hatırat eserinde anlattığı bir olayda

⁴³ Henri Benazus, **Çanakkale’den Gelibolu’ya**, İstanbul 2007, s.34

⁴⁴ Henri Benazus, **a.g.e.** s.36.

⁴⁵ Şaduman Halıcı, “*Tanın Gazetesine Göre Çanakkale Geçilmez*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XXI, Sayı: 61, s.146.

⁴⁶ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I, s.147.

görüldür. Çanakkale muharebelerinin en şiddetlisinin yaşandığı Zığındere’de geçen olay yazarın ifadelerine göre şöyledir: “ Bir köşede tüfeklerini dizleri üzerine koymuş ve birlikte oturmuş yedi Türk vardı. Bunlardan biri, arkadaşının boynuna kolunu dolamış ve yüzüne mütebessimâne bakıyordu. İşte bu anda ölüm bu yedi arkadaşı avlamıştı. Bunların tamamı sanki uyuyor gibi görünüyordular. Çünkü bu yedi Türk askerinden ancak birisinde yara izi gördüm.”⁴⁷

Savaş hukuku ihlalleri konusunda tartışma yaratan bir başka husus da dom dom kurşunu kullanılmasıydı. Bu konuda da Osmanlı Hükümeti Amerika Sefâreti vasıtasıyla ilgili devletleri dom dom kurşunu fotoğraflarını da göndererek protesto etmiş, bunun uluslararası savaş hukuku kurallarına aykırı olduğu belirtilmiştir⁴⁸. Aynı şekilde İtilaf Devletleri askerleri de Türk tarafının dom dom kurşunu kullandıklarından şüphelenmişlerdir⁴⁹.

Öte yandan yolcu vapurlarının İngiliz denizaltıları tarafından batırılması ve taciz edilmesi, sivil yerleşim yerlerinin bombalanması da yine savaş hukuku ihlali olarak göze çarpan önemli olaylardı. Bu bağlamda özellikle Süleyman Paşa türbesinin ve camiinin İngilizlerin Agamemnon zırhlısı tarafından tahrip edilmesi büyük tepki toplamıştır. Osmanlı Devleti bu olayı da protesto etmiş, İngiltere de olayın asılsız olduğunu iddia etmiştir⁵⁰.

Sonuç

Yukarıda örnekleriyle zikredilen savaş hukuku ihlalleri savaşın sonucu üzerinde etkili olmamış olabilir. Ancak bütün uluslararası çabalara ve alınan kararlara rağmen savaşın kendi şartları içinde ve kendi kuralları çerçevesinde cereyan ettiğini göstermesi bakımından

⁴⁷ Ellis Ashmead Barlett, **Çanakkale Gerçeği**, Haz.Muzaffer Albayrak, İstanbul 2005, s.193.

⁴⁸ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.II, s.218-219.

⁴⁹ Örneğin 25 Nisan çıkarmasında yaralanan 105 askerin çoğunun yaralarının garipliği Türklerin uluslararası anlaşmalar sonucunda yasaklanmış olan yivli dom dom mermileri kullandıkları söylentisinin çıkmasına sebep olmuştu. Kerr, **a.g.e.**, s.143.

⁵⁰ Bu olayla ilgili iki adet fotoğraf Yeni Mecmua'nın fevkalade nüshasında yayımlanmıştır.

önemlidir. İhlallerin çoğunlukla, modern silahlara sahip İtilaf Devletleri kuvvetleri arasında yaşanmış olması anlamlıdır. İtilaf kuvvetleri bir çok kez savaş hukukunu hiçe sayarak her ne pahasına olursa olsun Boğazı geçmek düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Tanin gazetesinin zaferden sonra ki şu ifadesi aslında savaş hukuku ihlallerinin sıradan bir olay olmadığını göstermektedir: “...dört bir yandan asker toplayan, zehirli gazları yeterli görmeyip, dom dom kurşunu atarak vurduğunu öldürmeye azmeden müttetikler”⁵¹. Öte yandan Şeyhülislam Hayri Efendi’nin şu sözleri de bu konuda Çanakkale’de olup bitenleri en güzel şekilde özetlemektedir. “Eşkâl-i mezkûreye şöylece bir nazar eylemek âlem-i insaniyetin ne derece hunhar mahlukât-ı seffilenin tecavüzât-ı zâlimânelerine karşı göğüs germeye mecbur kalmış olduğunu anlamak için kâfi olup hukuk-ı düvel kavâidi ve insaniyet kavânîni ile hiçbir alâkaları olmadığını her bir muameleleri ile isbât eden ve şu vahşetleriyle beraber işlerine geldikçe medeniyetlerinden bahseylemekden çekinmeyen ve cenâb-ı Kâhâr-ı zû-intikâmın kahr ve azâb-ı sedîd-i ilâhiyesine dûcâr ve muzmahil ve hâksâr olmaları müsted’â bulunan gaddar düşmanlarımızın tiynet-i redî’eleri muhibb-i insâniyet olan milel-i mütemeddine nezdinde bir derece daha tevazzuh eylemek üzere bunların düvel-i Müttetika ve Mütehâbbe süferâsına irâ’esi”⁵². Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere devletler hukuku kurallarını ve insanlık yasalarını hiçe sayan müttetiklerin aksine Çanakkale’de savaşan Türk kuvvetleri dünyanın en modern silahlarıyla donatılmış orduları karşısında asil bir davranış sergileyerek, savaş hukukunun bütün şartlarına ve geleneklerine uyarak harp tarihinde hak ettiği yeri almıştır.

⁵¹ Halıcı, a.g.m., s.162.

⁵² Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, C.I, s.137.

KAYNAKÇA

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III**, Ankara 2006.
- Barlett, Ellis Ashmead, **Çanakkale Gerçeği**, Haz.Muzaffer Albayrak, İstanbul 2005.
- Benazus, Henri, **Çanakkale'den Gelibolu'ya**, İstanbul 2007.
- Cassar, George H., **Çanakkale ve Fransızlar**, Türkçeye çev. Nejat Dalay, İstanbul 1974.
- Çetiner, Selahattin, **Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme**, Tarihsiz.
- Çulcu, Murat, **İkdam Gazetesinde Çanakkale Cephesi, 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916, Haber, Yorum, Bildiri, Röportaj, Gözlem ve Anılar**, C.II, İstanbul 2004.
- Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, İstanbul 1975.
- Halıcı, Şaduman, "Tanin Gazetesine Göre Çanakkale Geçilmez", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XXI, Sayı.61.
- Hamdullah Suphi "Çanakkale'de Gördüklerimiz", **Çanakkale, Savaşın Anlatıyor**, İstanbul 2006.
- Karatay, Baha Vefa, **Mehmetçik ve Anzaklar**, Ankara 1987.
- Kerr, Grek, **Kayıp Anzaklar**, (Çev.Melis Şengün), İstanbul 2009.
- Moorehead, Alan **Çanakkale Geçilmez, Gallipoli**, Türkçeye çev. Günay Salman, İstanbul 1972.
- Münim, Mustafa, **Cepheden Cepheye**, İstanbul 1998.
- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.I, Ankara 2005.
- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, C.II, Ankara 2005.
- Roux, Charles F., **Çanakkalede Ne Oldu, Bir Fransız Subayının Günlüğünden Çanakkale Savaşlarının Perde Arkası**, Yay. Haz. Burhan Sayılır, Ankara 2007.
- Sanders, Liman Von, **Türkiye'de Beş Sene**, Yay.Haz.Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007.
- Avşar, Servet, **Birinci Dünya Savaşında İngiliz propagandası** Ankara 2004.
- Taşkıran, Cemalettin, **Ana Ben Ölmedim, I.Dünya Savaşında Türk Esirleri**, İstanbul 2001.
- Travers ,Tim -Birten Çelik, "Çanakkale Muharebeleri ve Kralın Kayıp Adamları", **Çanakkale-I, Savaşı ve Tarihi**, İst. Büyükşehir bel.yay., İstanbul , Tarihsiz.
- Tuncoku, A.Mete, **Anzakların Kaleminden Mehmetçik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.
- Williams, Peter, **Çanakkale Savaşı, Kanlısırt Muharebesi, 25 Nisan 1915**, (Çev.:Zuhal Bilgin)İstanbul 2009.

